

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

SAUGA AR SIMBOLIS: LIAUDIŠKASIS KRIKŠTO MARŠKINĖLIŲ SUVOKIMAS MODERNIOJOJE VISUOMENĖJE*

Svarbi reikšmė perėjimo į kitą žmogaus gyvenimo etapą apeigų simbolikoje suteikiama drabužiui. Daugelyje kultūrų drabužio pakeitimas siejamas su šiuo perėjimu ar neofito priklausomybe naujajai bendruomenei. Drabužis siejasi ir su krikštu. Krikšto metu ant kūdikio uždėtas apdaras per krikštą įgyja ypatingą vertę, simbolinę bei saugos prasmę. XIX a. pabaigos-XX a. pirmosios pusės krikšto marškinėlių simbolikos tyrimai Lietuvoje atskleidė gana platų liaudiškojo krikšto marškinėlių vertės suvokimo reikšmių mastą. Šie marškinėliai suvokiami ne tik kaip sakralus simbolis, bet ir kaip krikštamotės, nuo šiol dvasinė giminyse susietos su kūdikiu, dovana. Į klausimą, kaip kito krikšto marškinėlių vertės suvokimas potradicinėje visuomenėje, ir bandoma atsakyti šiame straipsnyje. Tuo siekiama prisidėti prie liaudiškojo krikščionybės interpretavimo moderniojoje visuomenėje problemos sprendimo. Siekiant šio tikslo analizuojami keli uždaviniai: 1) krikšto marškinėlių įsigijimo aplinkybės, 2) papročio vienais krikšto marškinėliais krikštyti visus vienos šeimos (giminės) vaikus paplitimas ir motyvacija, 3) požiūris į galimybę šiuos marškinėlius skolinti, 4) požiūris į būtiną krikšto marškinėlių saugojimo laiką, 5) krikšto marškinėlių medžiagos panaudojimo papročiai.

Straipsnis paremtas 1999 m. pietryčių Latvijoje (Daugpilio ir Kraslavos rajonai), 2000-2001 m. Dzūkijoje (Merkinės apylinkės, Varėnos r.), 2002-2004 m. Aukštaitijoje ir 2005 m. šiaurės rytų Lenkijoje (Punsko ir Seinų krašte) atliktais ekspediciniais tyrimais, kurie sudaro galimybę palyginti atskiruose regionuose gyvenančių katalikų tikėjimą išpažįstančių lietuvių papročius XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje.

Istoriniu, geografiniu ir lyginamuoju metodais atliktas liaudiškojo krikšto marškinėlių apeiginės reikšmės suvokimo potradicinėje visuomenėje tyrimas leido iškelti *hipotezę*, kad dalis respondentų juos ne tik suvokia kaip simbolį, bet ir suteikia jiems saugos reikšmę. Taigi galima teigti, kad krikšto marškinėliai ir potradicinėje kultūroje dar suvokiami ir kaip simbolis, ir kaip sauga, galinti užtikrinti krikštijamo asmens gerovę ar santarvę tarp šeimos ar giminių vaikų.

*Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą LKMA XX suvažiavime (2006 06 30-07 02).

Įvadas. Simbolis dabartinės lietuvių kalbos žodyne įvardijamas kaip ženklas (daiktas, jo vaizdas, savybė), turintis visuomenei suprantamą kurios nors abstrakčios sąvokos, idėjos reikšmę¹. Sąvokų simbolio ir simboliškos interpretacijų įvairovė akivaizdi etnologijoje ir antropologijoje. Ir netgi semiotikos krypties atstovai nesuformavo bendro šių sąvokų teorinio pagrindimo ir jas paaiškinančio žodyno². Pasak Clifford Geerc, simbolis yra bet koks objektas, veiksmas, savybė, santykis, padedantis suvokti pasaulį ar save. Gyvensena - tai esminė simbolinė veikseną, nes veiksmai visada turi reikšmę³. Kita vertus, daugelyje visuomenių simboliai yra svarbiausia kultūros perdavimo priemonė. Kalbos, veiksmų ar materialiuosius simbolius žmonės nuolat vartoja dirbdami, mąstydami, kalbėdami ar kurdami ir dažnai formuodami jungtines simbolių sistemas⁴.

Svarbi reikšmė perėjimo į kitą žmogaus etapą apeigų simbolikoje teikiama drabužiui. Daugelyje kultūrų, drabužio pakeitimas siejamas su perėjimu į kitą žmogaus gyvenimo etapą ar neofito priskyrimu naujai bendruomenei. Drabužis siejasi ir su krikštu. Katalikų Bažnyčios katekizme nurodoma, kad krikšto drabužis simbolizuoja pakrikštytojo „apsivilkimą Kristumi“ ir prisikėlimą kartu su juo⁵. Tai Dievo drabužis, suteikiantis naują kokybę pakrikštytajam, „jo baltumas rodo įveiktą kūniškąją pradžią, o pats drabužio pakeitimas simbolizuoja perėjimą į kitą gyvenimo stadiją“⁶. Krikšto metu ant kūdikio uždėtas drabužis per krikštą įgyja ypatingą vertę, simbolinę bei saugos prasmę. Tačiau, pasak U.Beckerio, simbolių arba simbolių veiksmų atranka visada yra asmeniška, jų pasirinkimą sąmoningai ar nesąmoningai nustato atrenkantysis. Absoliučios visumos nėra negali būti, simbolio reikšmės priklauso nuo vietos ir laiko, kur gyveno tas žmogus⁷.

¹ Katalikų religinėje literatūroje atskleidžiami trys simbolio aspektai: kaip ženklas - jis turi prasmę ir gali būti protu suprastas; kaip suvokiamas daiktas - jis yra materialiosios visumos dalis; kaip susitarimo būdu pasiektas tarp minėtų šių dviejų aspektų dydis - simbolis yra socialinis faktas. Todėl simbolių veiksmų negalima atsieti nuo jų atsiradimo priežasties. Žr. A.Kajakas, Bažnyčia liturgijoje, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 26.

² C.Seymour-Smith, Macmillan Dictionary of Anthropology, London and Basingstoke: The Macmillan press LTD, 1987, p. 273.

³ C.Geertz, Kultūrų interpretavimas, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. IX.

⁴ D.Hicks, Gwynne M., Cultural Anthropology, New York: Harper Collins College Publishers, 1994, p. 50.

⁵ Katalikų Bažnyčios katekizmas: Internetinis puslapis, 1243.

⁶ U.Becker, Simbolių žodynas, Vilnius: Vaga, 1995, p. 56.

⁷ Ten pat, p. 5.

Todėl krikšto marškinėliai, kaip krikščioniškas krikšto simbolis, yra neat-siejamas nuo konkrečioje vietoje ir konkrečiame laikotarpyje gyvavusios kultūrinės aplinkos, formavusios gausybę to simbolio asmeninių interpre-tacijų. Pasak Colin Heywood, kai kurių Europos kraštų kultūroje krikšto metu vaikui dovanojamą drabužį žmonės siejo su magiškomis galiomis, o jo praradimą suvokė kaip nelaimę ar net mirtį lemiantį ženklą^{6*8*}.

XIX a. pabaigos-XX a. pirmosios pusės krikšto marškinėlių simbolikos tyrimai Lietuvoje atskleidė, kad liaudis krikšto marškinėlių vertę suvokia įvairiomis reikšmėmis. Tai ne tik sakralus simbolis, bet ir krikštamotės, nuo šiol dvasine giminyse susietos su kūdikiu, dovana, turinti galių jį apsaugoti^{9*}. Kaip kito krikšto marškinėlių vertės suvokimas potradidinėje visuomenėje, mėginama atsakyti šiame straipsnyje, siekiant prisidėti prie liaudiškojo krikščionybės interpretavimo moderniojoje visuomenėje pro-blemos sprendimo.

Straipsnis paremtas 1999 m. pietryčių Latvijoje (Daugpilio ir Kraslavos rajonai)¹⁰, 2000-2001 m. Dzūkijoje (Merkinės apylinkės, Varėnos r.)¹¹, 2002-2004 m. Aukštaitijoje¹² ir 2005 m. šiaurės rytų Lenkijoje (Punsko ir Seinų krašte)¹³ atliktais ekspediciniais tyrimais, kurie sudaro galimybę palyginti atskiruose regionuose gyvenančių katalikų tikėjimą išpažįstančių lietuvių papročius XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje. Tai parodo, ar pakito požiūris į krikšto marškinėlius ateizacijos ir dvasinio genocido procesus išgyvenusiose Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje, taip pat kuo skiriasi liaudiš-kasis požiūris į krikšto marškinėlius šių regionų ribose.

⁶ C. Heywood, *A History of Childhood*, Cambridge: Polity, 2001, p. 53.

⁹ R. Paukštytė, *Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999, p. 93-98.

¹⁰ Apklausti 27 (iš jų 23 katalikai) 1923-1979 m. gimę respondentai, pasakojo apie 35 1953-1996 metais gimusių vaikų krikštynas, žr. R. Paukštytė-Šaknienė, *Krikštynos ir var-dynos XX a. antrojoje pusėje*; I. R. Merkienė, R. Paukštytė-Šaknienė, V. Savoniakaitė, Ž. B. Šaknys, *Pietryčių Latvijos lietuviai*, Vilnius: Versus Aureus, 2005, p. 144-157.

¹¹ Apklaustos 51 katalikų tikybos 1910-1974 m. gimusios respondentės, pasakojusios apie 89 1939-2000 m. gimusių vaikų krikštynas, žr. R. Šaknienė, *Merkiniškių gimtuvės ir krikštynos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a.*, - *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 21, Vilnius, 2002, p. 141-170.

¹² 61 tolygiai viena nuo kitos nutolusiose Aukštaitijos etnografinio regiono vietovėse apklaustos 82 1931-1980 m. gimusios respondentės, pasakojusios apie 180 1952-2004 m. gimusių vaikų krikštynas. Medžiaga saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos sky-riaus rankraštyne (toliau - HES), b. 2121, 2122, 2224, 2225, 2249, 2250, 2261, 2264, 2265.

¹³ Apklaustos 19 katalikų tikybos 1938-1984 m. gimusios respondentės. Medžiaga sau-goma II ES, b. 2298, 1.1-170.

Analizuojami tokie šių klausimų aspektai: 1) krikšto marškinėlių įsigijimo aplinkybės, 2) papročio vienais krikšto marškinėliais krikštyti visus vienos šeimos (giminės) vaikus paplitimas ir motyvacija, 3) požiūris į galimybę šiuos marškinėlius skolinti, 4) požiūris į būtiną krikšto marškinėlių saugojimo laiką, 5) krikšto marškinėlių medžiagos panaudojimo papročiai.

Krikšto marškinėlių apeiginė reikšmė ir įsigijimo aplinkybės. Tradicinėje kultūroje tikėta, kad krikšto marškinėliai įgyja magiškų galių. Manoma, kad išsaugojęs šį drabužėlį žmogus bus laimingas. Taip pat tikėta, kad marškinėliai kare galintys apsaugoti nuo kulų ir pan.¹⁴ Dalis nors jau ir tarpukariu retai gyvavusių tikėjimų prisimenami ir šių dienų kultūroje. Pavyzdžiui, pasak 1959 m. Juodupėje gimusios ir augusios respondentės, krikšto marškinėliai „pridengia vaiko nekaltybę“ ir tarsi užtikrina, kad jis išaugs doras žmogus ir iki vedybų liks skaistus¹⁵.

Liaudiškojoje tradicijoje krikšto marškinėlių išskirtinumas susijęs ir su tuo asmeniu, kuris buvo atsakingas už jų įsigijimą. Krikšto marškinėliai buvo suvokiami kaip nuo krikšto dvasinės giminytės ryšiais su kūdikio šeima susijusios krikštamotės (Dzūkijoje kartais ir abiejų krikštatėvių - kai krikštatėvis perka medžiagą, o krikštamotė pasiuvia krikšto marškinėlius¹⁶), dovana. Nuo seno buvo laikomasi nuostatos, kad krikštamotės dovanoti krikšto marškinėliai yra svarbūs krikštijamajam ne tik šiame gyvenime, bet ir po mirties. Tikėta, kad jei krikštamotė nedovanos šio apeiginio drabuželio, jos krikštavaikis po mirties turės stoti nuogas prieš Dievo teisumą, nes „tik su krikšto suknelėmis ant sūdo dienos stos“¹⁷.

Tradicinis krikštamotės pareigos suvokimas - dovanoti krikšto marškinėlius - išlikęs iki dabar. Remiantis 51 merkinikiškių atsakymais, ūk 5 atvejais krikštamotė nedovanojo krikšto marškinėlių¹⁸. Panaši situacija ir Punsko bei Seinų krašte. 1955 m. gimusios respondentės iš Punsko teigimu - jei krikštamotė nepadovanos krikšto marškinėlių, tai tas žmogus ateityje labai

¹⁴ R. Paukštytė, Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999, p. 94.

¹⁵ R. Paukštytė-Šaknienė, Krikštytos ir vardynos šiaurės rytų Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje, - *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t.19, Vilnius, 2001, p. 243-266.

¹⁶ V. Krėvė-Mickevičius, Krikštynų apeigos Dzūkijoje, - *Mūsų tautosaka*, t. 7, 1933, p. 39.

¹⁷ R. Paukštytė, Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime, p. 94.

¹⁸ R. Šaknienė, Merkinikiškių gimtuvės ir krikštytos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a., - *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, t. 21, 2002, p. 160.

drabužius plėšys¹⁹. Analogiškai tyrimai iš pietryčių Latvijos ir šiaurės rytų Lietuvos parodė, kad čia krikšto marškinėlius krikštamotės dovanojo 46,3 ir 43,9%, o visus krikštui reikalingus drabužėlius - dar 35 ir 39% atvejų²⁰. Tiesa, Latvijoje jau fiksuojamas paprotys (papasakojo 1971 m. gimusi respondente iš Subatės), kai krikštamotė su vaiko mama perka per pusę²¹. Vis dėlto tradicinėje kultūroje puoselėtoji nuostata, kad krikšto marškinėlius dovanoja krikštamotė, dauguma atvejų gyva ir moderniojoje visuomenėje. Šalia minėtų dviejų krikšto marškinėlių įsigijimo aplinkybių - kai krikšto marškinėlius krikštavaikiui teikia kaip dovaną arba krikštamotė (abu krikštavėiai), arba krikšto drabužėlius parūpina kūdikio mama - pasitaiko ir trečia - kai krikšto marškinėliai yra iš kartos į kartą perduodama relikvija, naudojama visų šeimos ar giminės vaikų krikštui.

Galimybė skolinti krikšto marškinėlius. XIX a. pab.-XX a. pirmojoje pusėje vienintelė tradiciškai pateisinama galimybė juos skolinti - su jais krikštyti tos šeimos vaikus ar artimiausius giminaičius²². Šitaip apeiginio rūbo pagalba tvirtinamas dvasinės giminystės ryšys keičiamas šeimos narių santarvės stiprinimo idėja. Žagarės parapijoje dar XX a. pirmajame dešimtmetyje Matas Slančiauskas užrašė:

„Kad motinai pirmasis kūdikis gimsta, tai kur tą prė krikšto nešė, reik tuos marškinėlius laikyti ir su tais visus jos vaikus reik prė krikšto nešti: kiek jų bus, tai jie vis kits kitą mylėsīs“²³.

Daugėlišio apylinkėse vienais marškinėliais buvo krikštijami ir visi didžiosios šeimos (*brolavos*) vaikai²⁴. Irenos Reginos Merkienės teigimu, Klanguose garsi pribuvėja ir daugelio vietos vaikų krikštamotė krikšto marškinėlius atsinešdavo pati: „Ji visus vaikus pakrikštydavo su vienais ir tais pačiais gražiais marškinėliais. Po krikštytųjų juos visada pasiimdavo“²⁵. Remdamiesi Jono Balio duomenimis, manytume, kad šis paprotys

¹⁹IIES, b. 2298,1.141. Punkskas.

²⁰R. Paukštytė-Šaknienė, Šiaurės rytų lietuvių etninis kultūros tapatumas XX a. II pusės vaiko socialinio įteisinimo papročiuose, - *Lituanistica*, 2002, Nr. 1(49), p. 64.

²¹R. Šaknienė, Merkiniškių gimtuvės ir krikštytos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a., p. 152.

²²R. Paukštytė, Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime, p. 95.

²³Juodoji knyga. Surinko Jonas Basanavičius, K. Aleksynas (sud.); K. Aleksynas ir L. Sauka (par.), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 195.

²⁴J. Cicėnas, Vilniaus tautosaka. Daugėliškiniaiburtai, Vilnius: Zorzos spaustuvė, 1934, p. 8.

²⁵I. R. Merkienė, Kultūrinio teritorinio tapatumo išraiška ir tradicijų pavidalai kaimo gyvenime (XIX a. antroji-XX a. pirmoji pusė), - *Veliuona*, Vilnius: Versmė, 2001, p. 611.

plačiausiai buvo paplitęs Aukštaitijoje. Nors yra pateikta ir prieštarų šio papročio vertinimų. Antai tikėta, jog krikštui naudojant vienus marškinėlius vaikas neaugs (Tauragnai). Tokių vertinimų dažniau pasitaiko pietų Lietuvoje. Esą toks vaikas neturės su kuo stoti prieš Dievo teisumą (Griškabūdis)²⁶ ar po mirties dėl krikšto marškinėlių tarpusavyje plėšysis (Ricieliai)²⁷. Pavarėnio apylinkėse vaikus laidodavo iš krikšto marškinėlių medžiagos pasiūtais marškiniais. Be to, tikėta, kad kito vaiko (netgi brolio) drabužiu krikštytas vaikas neturės dalios, netgi gali mirti²⁸. Suprantama, kad tais atvejais, kai vienos šeimos ar giminės vaikai krikštijami tais pačiais marškinėliais, jie nėra laikomi krikštamotės konkrečiam vaikui dovanota dovana.

Analizuojant XIX-XX a. pradžios Europos šalių krikštynų papročius, pastebėtas gana siauras papročio krikštyti vienais krikšto marškinėliais paplitimo arealas tiek katalikiškuose, tiek liuteroniškuose kraštuose. Šeimoje paveldimi krikšto marškinėliai naudoti Vokietijoje²⁹, Austrijoje (teigiama, kad krikštėvių dovanoti marškinėliai saugo nuo demoniškų jėgų)³⁰, Belgijoje ir Olandijoje (čia krikšto marškinėliai perduodami net iki penkių kartų)³¹, Švedijoje³², Danijoje³³. Šis paprotys žinomas ir Latvijoje (Kuržemėje)³⁴.

Kur kas plačiau geografiškai buvo paplitęs paprotys, kai šį apeiginį drabužėlį dovanoja krikštėviai (krikštamotė) ir jis naudojamas vieno vaiko krikštui. Prancūzijoje iš kartos į kartą buvo perduodama tik krikšto metu naudota kepurėlė³⁵. Taigi galima kelti prielaidą jog gana siaurame Vakarų Europos areale gyvavęs paprotys per Vokietiją Latviją paplito ir

²⁶ J. Balys, Vaikystė ir vedybos, Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1979, p. 34.

²⁷ R. Paukštytė, Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime, p. 94.

²⁸ N. Marcinkevičienė, Pavarėnis, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998, p. 135.

²⁹ О. А. Ганцкая, Немцы, - Н. Н. Грацианская и А. Н. Кожановский (ред.), *Рождение ребёнка в обычаях и обрядах. Страны зарубежной Европы*, Москва: Наука, 1999, p. 178.

³⁰ И. Г. Остроух, Австрийцы, - ten pat, p. 190.

³¹ М. И. Решина, Народы Белгии и Нидерландов, - ten pat, p. 369.

³² Т. А. Березина, Шведы, - ten pat, p. 435.

³³ Е. А. Сорокина, Датчане, - ten pat, p. 456.

³⁴ М. Я. Устинова, Семейные обряды латишского городского населения в XX в. Москва: Наука, 1980, p. 61.

³⁵ М. К. Любарт, Народы Франции, - Н. Н. Грацианская и А. Н. Кожановский (ред.) *Рождение ребёнка...*, p. 236.

Lietuvoje, bet tik šiaurinėje ir, kaip kiti tyrimai rodo, vakarinėje šio krašto dalyje. Beje, šis paprotys pažįstamas ir Rokiškio apylinkių sentikiams³⁶, greičiausiai jie jį perėmę iš greta gyvenančių lietuvių.

Kartais galima išžvelgti krikšto marškinėlių individualaus ir visos giminės vartojimo papročio kontaminaciją. Pavyzdžiui, Želvos apylinkėse krikštamotės atneštus krikšto marškinėlius krikšto metu dėdavo ant tos šeimos pirmojo vaiko marškinėlių³⁷. Šitai buvo tarsi sujungiamos abi krikšto marškinėlių saugojimo galimybės: tiek pabrėžiant šeimos narių solidarumą, tiek akcentuojant individualią konkretaus individo saugą³⁸.

Nors, Stasio Ylos teigimu, su papročiu vienais marškinėliais krikštyti kelis vaikus kunigai kovojo³⁹, tačiau jis išliko iki šių dienų. Tyrimų metu nustatyta, kad paprotys saugoti krikšto marškinėlius gyvas ir XX a. II pusėje Aukštaitijoje. 32% respondentų neigia galimybę skolinti krikšto marškinėlius. Dar 13% respondentų juos perdavė ar yra numatę perduoti suaugusiems vaikams, 21% respondentų pripažįsta galimybę juos skolinti giminėms, o maždaug ketvirtadalis (28%) mano, kad juos galima skolinti kaip paprastą drabužį (6% respondentų neturėjo nuomonės). Laiko atžvilgiu pripažįstančių be apribojimų skolinti krikšto marškinėlius respondentų daugėja. Tačiau šiuo atžvilgiu pastebima ir regioninių skirtumų. Vakaru, rečiau vidurio Aukštaitijoje dažna motina krikšto marškinėlių neskolintų „svetimiems“, tačiau jais pasidalytų su „savais“. Ekspedicijoje užrašytas atvejis iš Šeduvos (Radviliškio r.), kai su vienais krikšto marškinėliais buvo krikštyti penki vienos giminės vaikai. Pirmą kartą pakviesta į krikštamotes respondente nunešė savo vaiko marškinėlius jos krikštijamam pusseserės vaikui. Paskui ši paskolinusi kitam giminės vaikui ir taip susidarė visas vaikų būrys, krikštytų tais pačiais marškinėliais⁴⁰. Panašių atvejų pastebėta ir daugiau. Tai rodo, kad kai kur krikšto marškinėliai suvokiami jau ne vien kaip asmeninė vaiko, bet ir kaip giminės nuosavybė.

³⁶ P. Blaževičius, Rokiškio krašto sentikiai, Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 1977, p. 65.

³⁷ R. Paukštytė, Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime, p. 94.

³⁸ Taip pat kai kuriose vietovėse vienu metu gyvavo ir skirtingi krikšto drabužėlių įsigijimo ir vartojimo papročiai. Pavyzdžiui, Uliūnų apylinkėse tarpukariu krikšto marškinėlius krikštavaikiui dovanodavo krikštamotė arba vienais marškinėliais buvo krikštijami visi šeimos vaikai. Žr. A. Ulys (sud.), Uliūnai, Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija, 1993, p. 282-285.

³⁹ S. Yla, Lietuvių šeimos tradicijos, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1978, p. 153.

⁴⁰ IIES, b. 2265, 1.197.

Šiuo požiūriu neišsiskiria ir Daugpilio rajone fiksuoti atvejai. 1955 m. gimusi respondente teigė vienais marškinėliais krikštijusi visus savo vaikus, tikėdama, kad dėl to jie geriau sugyvens. Visai kitoks požiūris į šį paprotį nusakytas Merkinės apylinkėse. Čia tikima, kad po mirties vaikai dėl tų marškinėlių pešis, su jais po mirties jie turės stoti prieš Dievo teisumą⁴¹. Vis dėlto greta gyvenantys dzūkai iš Punsko apylinkių šio papročio laikėsi - užfiksuoja 4 iš 19 apklaustųjų. Vyriausia 1916 m. gimusi respondente pasakojo, kad tais pačiais marškinėliais krikštija tada, kai juos pasiuva pati motina. Tada jie būna vieni visiems tos šeimos vaikams⁴². Šio papročio motyvai kartais skiriasi -1938 m. gimusi respondente su vienais marškinėliais krikštijo du sūnus tik todėl, kad krikštamotė jų neatnešė antrajam sūnui⁴³. Tuo tarpu 1978 m. gimusi respondente mano, jog norėtų su tais pačiais krikšto marškinėliais krikštyti ir antrą vaiką, jei tik jo susilauks⁴⁴. Nors kartais šią funkciją gali atlikti ir kiti krikšto metu vartoti drabužiai. 1968 m. gimusios respondentės iš Žvikelių teigimu, jų šeimoje relikvija tapo krikšto metu ant kūdikio vokelio užtiesti vartota skraistė (respondentės vadinama *pala*). Pirmas vaikas su ja buvo pakrikštytas prieš 33 metus, o paskutinis - 2000 metais. Iš viso ji buvo panaudota krikštijant apie 10 vaikų. Ši tradicija, pasak moters, pradėta turint finansinių išskaičiavimų - atrodė, kad ją pirkti kiekvienam vaikui yra per brangu. Taip, paskatinta ekonominių sumetimų, susiformavo šeimos bei giminės tradicija, kuria dabar didžiuojamasi.

Tačiau visuose tirtuose regionuose papročio tais pačiais krikšto marškinėliais krikštyti šeimos ar giminės vaikus laikosi mažesnė respondentų dalis. Didesnei daliai apklaustųjų tokia alternatyva - nepriimtina. Kaip teigė 1972 m. gimusi respondente iš Molėtų r. - jai net „nebūtų minties“ skolinti krikšto marškinėlius. Ji paprasčiausiai duotų ar paskolintų prašančiam pinigų, kad šis galėtų juos nusipirkti⁴⁵. Skolinti krikšto marškinėlius nenorinčių respondenčių teigimu, „krikšto marškinėliai yra tik to vaiko daiktas“⁴⁶, krikštamotės dovana („kaip galima dovaną skolinti ar net dovanoti?“)⁴⁷, ar net „labai asmeninis daiktas - to žmogaus sielos dalelė“⁴⁸. Dar

⁴¹ R. Šaknienė, Merkiniškių gimtuvės ir krikštynos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a., p. 160.

⁴² IIES, b. 1878, 1. 27.

⁴³ IIES, b. 2298, 1. 57. Punkskas.

⁴⁴ IIES, b. 2298, i. 87.

⁴⁵ IIES, b. 2224, 1. 17.

⁴⁶ IIES, b. 2224, 1. 23.

⁴⁷ HES, b. 2224, 1. 31.

⁴⁸ IIES, b. 2224, 1. 33.

ir dabar tikima, kad paskolinti marškinėliai gali „išsinešti“ vaiko dalią⁴⁹; jei paskolinsi svetimam, šis „gali „nunešti“ vaiko laimę“⁵⁰. Pasitaiko ir konkrečių sutapimų. Antai 1935 m. gimusi pateikėja iš Žaslių (Kaišiadorių r.) teigė, kad ji paskoliusi savo sūnaus krikšto rūbelį ir šio poelgio gailisi iki dabar, nes „jo gyvenimas nėra sėkmingas“⁵¹. Respondente iš Bukonių (Jonavos r.) prisiminė atvejį, kai ji pati buvo pakviesta į krikštamotes - skubiai reikėjo krikštyti sergantį vaiką. Ji apgailestauja, kad krikštavaikiui teko padovantoti savo vaiko krikšto marškinėlius. Kitos dukrelės krikšto marškinėlius ji itin saugo, nes jie jai yra „kažkuo labai brangūs ir svarbūs“⁵². Latvijoje į galimybę skolinti krikšto marškinėlius žiūrima šiek tiek laisviau, nors, vyresniosios kartos, 1925 m. gimusios, respondentės iš Subatės teigimu, antrąkart su tais pačiais krikšto marškinėliais krikštijamas vaikas gali tapti elgeta⁵³. Merkinės apylinkėse krikšto marškinėliai dažniau įvardijami kaip relikvija ir siejami su žmogaus laime ar likimu⁵⁴. Panašaus požiūrio laikytasi ir Lenkijoje. 1983 m. gimusi respondente iš Punsko tvirtai įsitikinusi, kad jų negalima skolinti jokiais aplinkybėmis. Tai pirmi vaiko marškiniai ir jie yra labai asmeniški⁵⁵. Taip kategoriškai mąstantiems respondentams kartais iškyla problema, kai prašo paskolinti giminaičiai. Apie vieną tokią atvejį papasakojo 1949 m. gimusi respondente iš Punsko - krikšto marškinėlius buvo priversta paskolinti vienai giminaitei, nors šiaip yra griežtai nusistačiusi, kad skolinti nereikėtų⁵⁶. Prireikus jau geriau nupirktų nei skolintų - taip yra apsisprendusi 1953 m. gimusi respondente⁵⁷.

Apribojimai skolinti krikšto marškinėlius sparčiausiai nyksta Aukštaitijoje. Tačiau jie taip pat gali būti tam tikros giminystės formų šaltinis. Netgi svetimam žmogui skolinti marškinėliai, 1942 m. gimusios respondentės iš Labanoro (Švenčionių r.) teigimu, gali užmegzti giminystės ryšį - „tas žmogus taps kaip giminė“⁵⁸. Tačiau ir šiame regione papročio nykimo pro-

⁴⁹ HES, b. 2224,1. 27.

⁵⁰ IIES, b. 2225,1. 54.

⁵¹ HES, b. 2261,1.29.

⁵² HES, b. 2265,1. 95-96.

⁵³ R. Paukštytė-Šaknienė, Krikštytos ir vardynos XX a. antrojoje pusėje..., p. 151.

⁵⁴ R. Šaknienė, Merkiniečių gimtuvės ir krikštytos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a., p. 161.

⁵⁵ IIES, b. 2298,1. 99. Punkskas.

⁵⁶ IIES, b. 2298,1.120. Punkskas.

⁵⁷ IIES, b. 2298,1. 39. Punkskas.

⁵⁸ R. Paukštytė-Šaknienė, Krikštytos ir vardynos Šiaurės rytų Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje..., p. 255.

cesas vyksta ne vienu metu. Krikšto marškinėlius daugiau saugo ar linke perduoti suaugusiems vaikams pietryčių ir rytų Aukštaitijos gyventojai. Galimybę juos skolinti be apribojimų linke daugiausiai šiaurinėje ir pietvakarinėje regiono dalyje gyvenantys žmonės. Teisę krikšto marškinėlius skolinti tik giminėms dažniau nurodo vakarinio Aukštaitijos pakraščio gyventojai.

Krikšto marškinėlių saugojimo laikas. Svarus argumentas, tiesiogiai siejamas su krikšto marškinėlių svarba žmogaus gyvenime, yra noras kuo ilgiau išsaugoti šį drabužį. XIX a. pabaigoje-XX a. pirmojoje pusėje išsaugotų krikšto marškinėlių medžiagą dažniausiai panaudodavo to vaiko Pirmosios Komunijos suknelei ar marškinėliams⁵⁹. Be to, su jais buvo laidojami mirę maži vaikai arba ta medžiaga išmušamas jų karstelis. Analizuojant XX a. antrosios pusės papročius Aukštaitijoje, išsiskyrė kelios respondentų nuomonės, iki kada reikėtų krikšto marškinėlius saugoti: 1) iki to vaiko Pirmosios Komunijos, 2) iki pilnametystės, 3) visą gyvenimą, 4) iki dabar. Tik 48 vietovėse iš 61 krikšto marškinėlius respondentai yra numatę saugoti ar saugo iki dabar. Tačiau tik ketvirtadalis respondenčių išlaikė tradicines nuostatas saugoti krikšto marškinėlius iki Pirmosios Komunijos (24% atsakymų). Beveik nunykus papročiu jų medžiagą panaudoti Pirmosios Komunijos drabužiui, teorinė šios nuostatos išlikimo galimybė yra nedidelė. Naujosios krikšto marškinėlių formos (apsiaustas ar jau pasiūtas drabužis) apriboja tolesnį panaudojimą, nes apsiausto medžiagos yra per mažai, kad būtų galima pasiūti drabužį Pirmajai Komunijai. Su šiuo sakramentu krikšto marškinėlių jau nesieja ir Latvijos lietuviai - drabužis dažniausiai saugomas, iki jo savininkas užaugs⁶⁰. Panašios nuomonės laikosi ir merkiniškiai. Nors prieš kelis dešimtmečius jie iš šios medžiagos dar siuvo Pirmosios Komunijos drabuželį⁶¹. Ši tradicija Punsko apylinkėse buvo nunykusį žymiai anksčiau. Dauguma apklaustųjų šio krašto moterų saugo savo vaikų krikšto marškinėlius. Nereta motina savo vaikų krikšto drabužėlius (krikšto marškinėlius, kepurę), žvakę bei kitus krikšto metu vartotus daiktus saugojimui sudeda į kiekvienam vaikui skirtas atskiras ar bendras dėžutes, manydamos tinkamu momentu perduoti jas vaikui. Pavyzdžiui,

⁵⁹ R. Paukštytė, Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime., p. 94.

⁶⁰ R. Paukštytė-Šaknienė, Krikštynos ir vardynos XX a. antrojoje pusėje., p. 151.

⁶¹ R. Šaknienė, Merkiniškių gimtuvės ir krikštynos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a., p. 160-161.

pasak 1968 m. gimusios respondentės, prieš jai ištekant, motina paklausė, ar ji nuo šiol norėtų pati saugoti savo krikšto marškinėlius. Moteris mano, jog ji tęs šią tradiciją⁶². Šitaip palaikoma tradicija saugoti krikšto marškinėlius visą gyvenimą. Nors nemaža dalis motinų šiuo metu dar nėra apsisprendusios, iki kada saugos krikšto marškinėlius. Mat daugumos apklaustųjų vaikai tebėra maži ir, matyt, pasak respondenčių, „pats gyvenimas padiktuos, kaip pasieltgi“.

Išvados. 1. Liaudiškojo krikšto marškinėlių apeiginės reikšmės suvokimo potradicinėje visuomenėje analizė leidžia iškelti hipotezę, kad dalis respondentų juos ne tik suvokia kaip simbolį, bet ir suteikia jiems saugos reikšmę.

2. Krikšto marškinėlių įsigijimo aplinkybės gali būti kelios: 1) krikštamotės (abiejų krikštatėvių) dovana krikštavaikiui; 2) krikšto drabužėlius parūpina kūdikio mama; 3) krikšto marškinėliai - iš kartos į kartą perduodama relikvija, vartojama šeimos ar giminės vaikų krikštui. Tiek tradicinėje, tiek moderniojoje kultūroje išliko vyraujantis krikšto marškinėlių, kaip krikštamotės dovanos, stereotipas. Dalis respondenčių (išskyrus Merkinės apylinkių) iki šių dienų laikosi papročio vienu drabužiu krikštyti visus šeimos ar giminės vaikus. Tačiau laiko perspektyvoje abi tradicinėje visuomenėje gyvavusios nuostatos ima užleisti vietą papročiu, kad marškinėlius parūpina kūdikio mama.

3. Visose tirtose vietovėse vyrauja neigiamas požiūris į galimybę skolinti krikšto marškinėlius. Greičiausiai šis požiūris nyksta Latvijoje ir Aukštaitijoje - šiose vietovėse gana dažnai jais jau krikštijami šeimos ar giminių vaikai. Taip pat šis drabužis skolinamas ir visiškai svetimiems žmonėms.

4. XX a. II pusėje sparčiai nyko krikšto marškinėlių vartojimo Pirmosios Komunistinės rūbui paprotys. Ilgiausiai ši tradicija išliko pietų Lietuvoje ir visiškai nefiksuota greta esančiose Lenkijos apylinkėse. Tačiau, visose tirtose vietovėse daugumos respondentų teigimu, krikšto marškinėlius reikia saugoti visą gyvenimą. Juos numatoma perduoti suaugusiems vaikams.

5. Taigi galima teigti, kad krikšto marškinėliai ir potradicinėje kultūroje dar suvokiami ir kaip simbolis, ir kaip sauga, galinti užtikrinti krikštijamo asmens gerovę ar santarvę tarp šeimos ar giminių vaikų.

Įteikta 2006 m. rugpjūčio mėn.

⁶² IIES, b. 2298,1.114. Punkskas.

SECURITY OR SYMBOL: THE POPULAR UNDERSTANDING OF THE BAPTISM SHIRT IN A MODERN SOCIETY

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Summary

Clothes have an important role in the symbolism of transition rites. In many cultures a change in clothes is linked with the transition to another level in a person's life or to a neophyte's membership in a new society. Clothes are also connected with the sacrament of Baptism. The article of clothing placed on the infant during Baptism acquires a special value, both in a symbolic sense and as a sign of security. Investigations at the end of the 19th c. - first half of the 20th c. in Lithuania on the symbolism of the Baptism shirt revealed the quite broad range of popular understanding about the meaning of the symbolism of the Baptism shirt. The shirt is viewed not only as a sacred symbol, but also as a gift from the godmother creating a spiritual kinship. The article tries to answer the question of how the understanding of the value of the Baptism shirt changed in a post-traditional society. An effort is made to relate this to the resolution of the problem of the popular interpretation of Christianity in a modern society. The article analyzes: 1) the circumstances of acquiring the Baptism shirt, 2) the spread and motives for the custom of using the same Baptism shirt in the Baptisms of all the children in one family, 3) the attitude toward the possible borrowing of this shirt, 4) the attitude to the length of time the Baptism shirt should be preserved, 5) customs on the use of the materials used in the Baptism shirt.

The article is based on field investigations in southeast Latvia (Daugavpils and Kraslava regions) in 1999, in Dzūkija (Merkinė district in the Varėna region) in 2000-2001, in Aukštaitija in 2002-2004, and northeast Poland (Punskas and Seinai region). They provided the opportunity to compare the customs of Lithuanians espousing the Catholic faith living in different regions in the second half of the 20th and beginning of the 21st centuries.

Rasa Paukštytė-Šaknienė - humanitarinių mokslų daktarė.

Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.

El. paštas: saknienė@istorija.lt